

Корабахіна Анастасія Юріївна

асистент кафедри фінансів і кредиту

Миколаївського національного аграрного університету

Корабахина Анастасия Юрьевна

ассистент кафедры финансов и кредита

Николаевского национального аграрного университета

Korabakhina Anastasiya

Assistant of Finance and Credit Department

Mykolayiv National Agrarian University

**ФОРМУВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ВПЛИВОМ
ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ
ФОРМИРОВАНИЕ ТРАНСАКЦИОННЫХ ИЗДЕЖЕК
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНСТИТУЦИЙ
FORMATION TRANSACTION COSTS OF THE AGRICULTURAL
ENTERPRISES UNDER THE INFLUENCE OF GOVERNMENT
INSTITUTIONS**

У даній статті досліджено вплив держави на процес формування трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств. Проведено оцінку індексу конкурентоспроможності Миколаївського регіону за складовою державних інституцій. Здійснено порівняльний аналіз індикаторів забезпечення виконання контрактів підприємствами України та інших країн.

Ключові слова: трансакції, трансакційні витрати, сільськогосподарське підприємство, інституціональне середовище, державні інституції.

В данной статье исследовано влияние государства на процесс формирования трансакционных издержек сельскохозяйственных предприятий. Проведена оценка индекса конкурентоспособности Николаевского региона по

составляющей государственных институций. Осуществлен сравнительный анализ индикаторов обеспечения выполнения контрактов предприятиями Украины и других стран.

Ключевые слова: трансакции, трансакционные издержки, сельскохозяйственное предприятие, институциональная среда, государственные институции.

In this article the influence of the state on the formation of the transaction costs of agricultural enterprises. The evaluation of the competitiveness index Nikolaev region on part of state institutions. The comparative analysis of indicators of contract enforcement by enterprises of Ukraine and other countries.

Key words: transaction, transaction costs, agricultural enterprise, the institutional environment, the state institutions.

Постановка проблеми. Трансформація вітчизняного агропромислового комплексу в умовах реформування національної економіки є базисом не лише для функціонування мережі підприємств переробної промисловості, а й формування продовольчої безпеки держави. Зазначені процеси супроводжуються інституціональним розширенням за рахунок збільшення мережі інститутів, суб'єктів інфраструктури, аграрного ринку, що теоретично повинні сприяти ефективній взаємодії між виробниками, посередниками і споживачами сільськогосподарської продукції. Разом з тим, структура інституціонального середовища, диспропорції в його наповненні в поєднанні із недосконалою інформаційно-комунікаційною мережею не сприяють зниженню трансакційних (невиробничих) витрат суб'єктів господарювання, збільшуючи їх питому вагу в загальних витратах.

Попри такі тенденції на сьогодні в Україні залишається чітко не визначеним поняття трансакційних витрат, що значно стримує процес прийняття управлінських рішень, оскільки унеможливорює повне усвідомлення управлінським апаратом особливої природи таких витрат. Крім того, в кругообігу трансакційних витрат, значна роль належить державі, яка здатна

впливати на їх розмір через формування мережі комунікаційних зв'язків між органами державної влади та приватним сектором АПК.

Аналіз досліджень і публікацій. Передумовою виникнення і розвитку теорії трансакційних витрат стала сформована американським економістом Р.Коузом теорема, основні положення якої визначені у його науковій праці «The Problem of Social Cost» (1960 р.) [1]. На думку економіста, позитивні трансакційні витрати або витрати обігу в процесі перерозподілу прав власності припиняють бути нейтральним фактором та починають впливати на ефективність виробництва. Р.Коуз наголошував на неоднозначності державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання внаслідок надмірного зростання трансакційних витрат в останніх, оскільки дії органів влади, як представників інституціонального середовища, безпосередньо впливають на формування даних витрат.

В подальшому дослідження Р.Коуза було розвинене Р.Познером [2], який стверджував, що в разі високих трансакційних витрат необхідне законодавче встановлення встановлення найбільш ефективного з усіх доступних способів розподілу прав власності (визначення правил поведінки суб'єктів економіки, форм і режимів господарської власності).

В подальшому із набуттям теорією популярності, її положення збагачувалися та доповнювалися як іноземними, так і вітчизняними вченими, зокрема: С.Архієреєвим, О.Вільямсоном, Н.Волосніковою, К.Ерроу, Р.Капелюшніковим, Дж.Коммонсом, Г.Кірейцевим, Д.Нортом, І.Садовською, Дж.Ходжсоном, А.Шастітко та ін. Проте, незважаючи на наявність значного обсягу наукових праць, проблема оптимізації розмірів трансакційних витрат на рівні підприємства та ролі держави в цьому процесі характеризується значним рівнем дискусії.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка впливу інституційних форм взаємодії з державою на розміри трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація вітчизняного аграрного ринку та зростання кількості його суб'єктів вимагає від сільськогосподарських підприємств не тільки ефективної організації процесу виробництва продукції, а й результативного процесу прийняття управлінських рішень щодо оцінки ринкового середовища. Задля забезпечення високого рівня конкурентоспроможності суб'єкти господарювання аграрного сектору економіки повинні здійснювати господарську діяльність в умовах взаємовигідного партнерства не тільки з постачальниками та покупцями, а й органами державної влади.

Характерною особливістю процесу реалізації сільськогосподарської продукції в Україні є незначна ємність первинного ринку сільськогосподарської продукції, тобто поставок продукції товаровиробниками безпосередньо переробним підприємствам, і зростаючий із року в рік обсяг вторинного ринку – посередництва. При цьому, спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін призводить до значних фінансових втрат виробників [3].

Витрати невиробничого характеру (адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати) на сьогодні займають досить високу питому вагу в структурі загальних витрат сільськогосподарських підприємств. Але, у зв'язку з посиленням впливу на господарську діяльність усіх суб'єктів економіки адміністративних, економічних та інституціональних засобів державного регулювання, виникають витрати, пов'язані з пристосуванням до мінливого зовнішнього середовища, які визначаються як трансакційні.

Р.Коуза як першовідкривач трансакційних витрат наголошував на визнанні суспільством платності процесу взаємодії між економічними суб'єктами та стверджував, що «...использование ценового механизма сопряжено с издержками. Требуется выяснить, каковы будут цены. Приходится вести переговоры, составлять контракты, организовывать проверки, улаживать споры и т.д. и т.п. Для этих затрат теперь принят термин трансакционные издержки» [4]. На думку американського вченого такі витрати пов'язані з

укладенням будь-яких угод (транзакцій), пошуком та обробкою інформації, пошуком партнерів, проведенням переговорів та прийняттям рішень, оформленням і юридичним захистом контрактів, контролем за їх виконанням тощо.

О.Вільямсон [5] зазначив, що основним критерієм класифікації транзакційних витрат є момент укладення контракту. Так, на думку вченого транзакційні витрати розмежовуються на витрати до (*ex ante*) і після (*ex post*). *Ex ante* транзакційні витрати пов'язані з зусиллями укласти найбільш вигідний контракт, тоді як *ex post* транзакційні витрати, які відображають прагнення виконати та економічно реалізувати вже укладену контрактну угоду. У свою чергу Дж.Уолліс та Д.Норт класифікували транзакційні витрати по відношенню до контрактного процесу на такі, що виникають до обміну, у процесі обміну та після обміну [6].

До джерел виникнення транзакційних витрат сільськогосподарських підприємств варто віднести високу ємність вторинного ринку аграрної продукції; низький рівень захисту прав власності (т.ч. і на природні ресурси); недосконалість державних інституцій; складність юридичного оформлення транзакцій; високі темпи інформатизації АПК; підвищення тіньового сектору економіки; схильність до нелегальних транзакцій; порушення платіжної дисципліни контрагентами тощо.

Варто відмітити, якщо необхідність виміру трансформаційних витрат визначена як вітчизняним законодавством, так і міжнародними стандартами обліку, то реєстрація та обробка інформації про транзакційні витрати залежить від рівня організації управлінського обліку, ведення якого сьогодні є не обов'язковим.

Сучасне інституційне середовище, в якому функціонують сільськогосподарські підприємства, представлене взаємодією суб'єктів економіки та уряду і визначається правовою та адміністративною інфраструктурою. Відповідно до методології розрахунку індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, інституції – це

комплексний показник, який складається з двох компонент: державних та приватних інституцій [7].

Компонента державні інституції (рис. 2) складається із системи показників, які характеризують якість взаємодії держави та інших учасників ринку в процесі функціонування економіки. Так, у Миколаївському регіоні за підсумками 2013 р. до факторів, які можуть негативно впливати на ведення бізнесу (в т.ч. аграрного) варто віднести падіння ефективності вітчизняної правової системи, існування бар'єрів під час одержання інформації про зміни в галузевому регулюванні, низький рівень довіри до органів влади, які приймають необ'єктивні рішення, і носять бюрократичний характер.

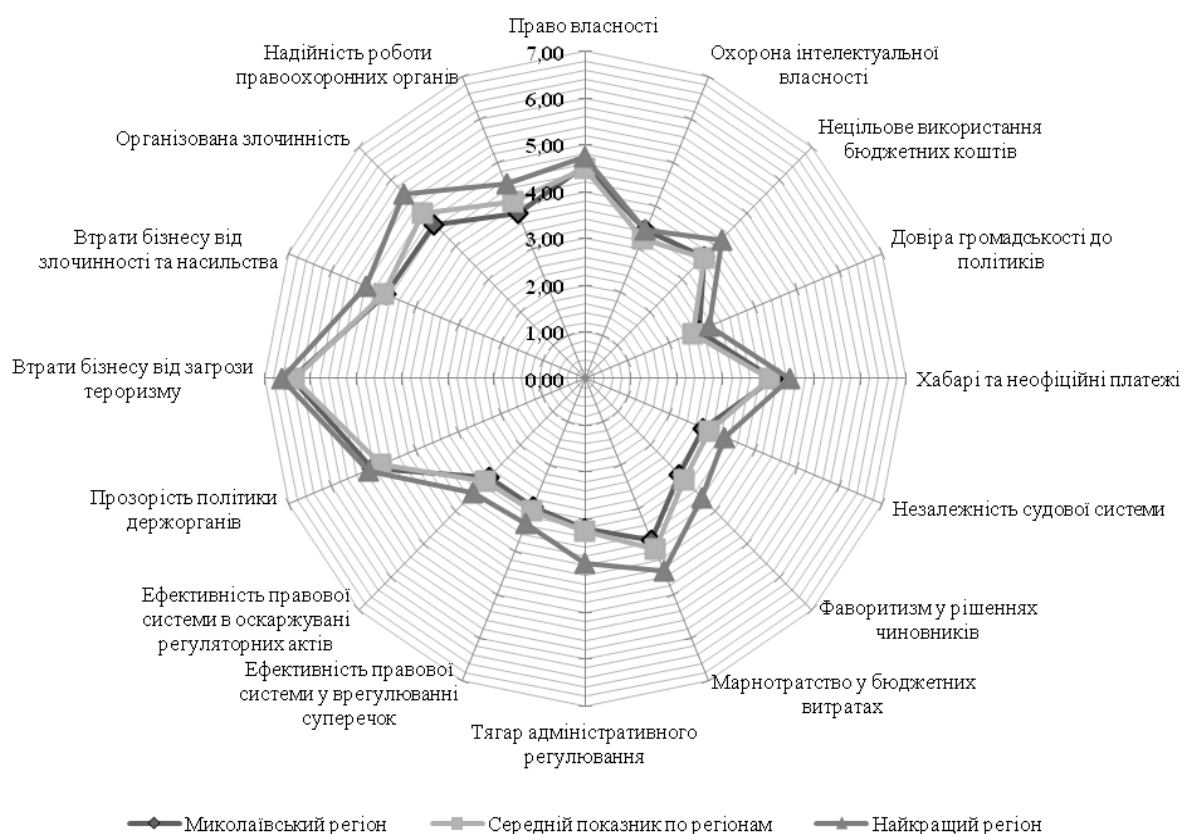

Рис. 2. Структура індексу конкурентоспроможності Миколаївського регіону за складовою державних інституцій, 2013 рік

Джерело: побудовано автором з використанням [8].

Аналізуючи ставлення уряду до ринків та свобод, а також проводячи оцінку ефективності його діяльності, варто відмітити, що надмірне державне регулювання, корупція, нечесність при складанні й виконанні державних

замовлень, нездатність надавати бізнесу необхідні послуги, політична залежність судової системи призводять до зростання трансакційних витрат і уповільнюють процес розвитку аграрного сектору економіки.

В Україні особливо проблемним є захист прав власності. Згідно з інституціональною теорією активи працюють ефективніше, якщо достатньо захищені права власності й сильніша конкуренція. Фахівці інституціональної теорії особливо виділяють інститут конкуренції як механізм, що потребує захисту й підтримки держави. Розвиток інституту конкуренції неможливий без приватної власності. Тому підтримка конкурентного середовища є особливою сферою «інституціонального проектування», де важливою є активність держави [9].

Враховуючи те, що найбільшу питому вагу доходів вони одержують саме від операційної діяльності (реалізації продукції, надання послуг), сьогодні важливим є забезпечення високого рівня організації розрахункових відносин з контрагентами. Так, у випадках невиконання контрактивних зобов'язань виникають такі трансакційні витрати:

- витрати часу (на подачу та вручення позову; на розгляд справи в суді та отримання судового рішення; на приведення судового рішення у виконання);
- судові витрати (всі витрати, які продавець (позивач) повинен попередньо сплатити, щоб привести у виконання рішення суду, зокрема, це витрати на гонорари, які продавець (позивач) сплачує адвокату за захист його інтересів).

Аналізуючи результати досліджень Групи Світового банку на основі індикаторів Індексу умов ведення бізнесу (рис. 3), варто наголосити, що підприємства України задля урегулювання спорів, пов'язаних з порушенням умов контрактів у разі звернень до судових органів витрачають на 18,5% менше власного часу порівняно з країнами Центральної Азії та Європи та на 42,7% порівняно з економічно-розвиненими країнами-членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Проте, оцінюючи рівень судових витрат (без урахування хабарів та інших неофіційних платежів), які

несуть вітчизняні підприємства під час вирішення комерційних спорів, то необхідно відмітити досить високу їх частку у вартості позову (майже 50%).

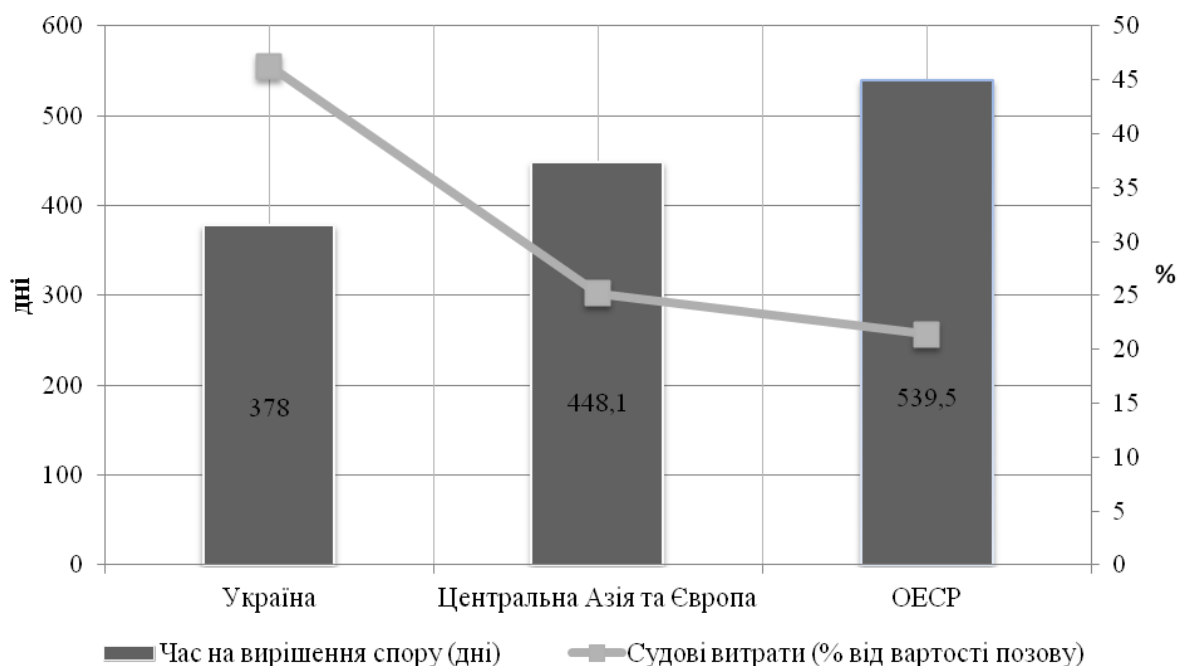

Рис. 3. Індикатори забезпечення виконання контрактів підприємствами України за даними Групи Світового банку, 2015 р.

Джерело: побудовано автором з використанням [10]

Розвиток інформаційно-консультаційної мережі є одним з перспективних напрямів зниження трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств. Тому важливу роль сьогодні починає відігравати інститут саморегулювання саме в агропродовольчій сфері за рахунок функціонування суб'єктів дорадчої діяльності.

Саморегулювні організації в аграрному секторі мають виступати, з однієї сторони, як агенти сільгоспвиробників, що надають їм послуги з представництва інтересів перед державою, а також інфраструктурні й маркетингові послуги з просування сільгосппродукції на ринок, з іншої, як агенти держави, яким передається частина управлінських повноважень до реалізації державної аграрної політики [11].

Так, враховуючи той факт, що в структурі трансакційних витрат значною є частка витрат на інформацію, доцільно збільшити бюджетне фінансування соціально спрямованих дорадчих послуг суб'єктам господарювання, які

здійснюють діяльність у сільській місцевості, з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Розміри трансакційних витрат вітчизняних сільськогосподарських підприємств залежать від рівня ефективності взаємовідносин із державними інституціями, що формують базис інституційного середовища. Так, чим прозоріші такі відносини, тим нижчими є витрати сфери обігу, що безпосередньо позитивно впливає на умови ведення бізнесу та ділову активність сільськогосподарських підприємств.

Тінізація економіки, зростання питомої ваги неформальних платежів з метою одержання додаткових привілеїв під час здійснення господарської діяльності, корумпованість органів державної влади зумовлюють зростання трансакційних витрат. Проте перспективними напрямками їх скорочення є сприяння стабільності державної політики та бюджетному фінансуванню соціально спрямованих дорадчих послуг, підвищення якості правового захисту та підтримки сільськогосподарських підприємств, забезпечення прозорості державних фінансів, спрощення механізмів адміністративного регулювання підприємницької діяльності, уникнення практики неформальних платежів, пов'язаних з отриманням державних замовлень, дозвільних документів тощо.

Література:

1. Coase, Ronald H. «The Problem of Social Cost», *Journal of Law and Economics* 3 (1960), 1–44.
2. Posner R. A. *Economic analysis of law*. – Boston, 1972.
3. Кирилюк Є. М., Прощаликіна А. М., Трансформація структури економічних відносин на аграрному ринку України Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1323>
4. Уильямсон О. *Природа фирмы: Пер. с англ.* – М.: Дело, 2001. – 360 с.
5. Уильямсон О. *Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки и «отношенческая» контракция.* СПб.: Лениздат, 1996.

6. North D.C., Wallis J.J. Integration Institutional Change in Economic History // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1994. – V.150.

7. Звіт про Конкурентоспроможність України 2012. Назустріч економічному зростанню та процвітання. – Фонд «Ефективне управління», Всесвітній Економічний Форум, 2012 [Електронний ресурс]. – Опубліковано Фондом «Ефективне Управління». – 208 с. – Режим доступу: www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

8. Звіт про Конкурентоспроможність України 2013. Назустріч економічному зростанню та процвітання. – Фонд «Ефективне управління», Всесвітній Економічний Форум, 2013 [Електронний ресурс]. – Опубліковано Фондом «Ефективне Управління». – 232 с. – Режим доступу:

9. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / А. М. Гуменюк. – К. : НІСД, 2014. – 468 с.

10. Doing Business in Ukraine, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#enforcing-contracts>

11. Кропивко М.Ф. Розвиток самоврядних господарських об'єднань в агропродовольчій сфері / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2009. – №9. – С. 23